

LA MULTITRADUCCIÓ ALS ESTÀNDARDS CATALÀ I VALENCIÀ: EL CAS DE *HARRY POTTER I LA PEDRA FILOSOFAL*¹

Cristóbal Cabeza i Cáceres

Grup de recerca Transmedia Catalonia, Departament de Traducció i Interpretació,
Universitat Autònoma de Barcelona.

Resum

En aquest article, en primer lloc definim la multitraduïció i fem una classificació selectiva dels principals productes multitraduïts en llengua catalana. Després de situar la multitraduïció com a objecte d'estudi de la sociologia de la traducció, analitzem el polisistema de la traducció en llengua catalana tot fent un repàs pels sistemes lingüístic, politicoeconòmic i comunicativocultural, que determinen d'una o altra manera la multitraduïció. Seguidament, presentem el cas de la multitraduïció de *Harry Potter i la pedra filosofal* tot fent una anàlisi comparativa de les versions catalana i valenciana i analitzant la recepció que va tindre en l'àmbit acadèmic i literari. Per acabar, definim quines relacions s'estableixen en el fenomen de la multitraduïció en llengua catalana entre els diferents sistemes i quina va ser la política de traducció i les normes lingüísticotextuals que es van seguir en fer la multitraduïció de l'estudi de cas.

Abstract

First of all, a definition of multitranslation is given and a selective classification of the main multitranslated products in Catalan is offered. After that, multitranslation is contextualised within the sociology of translation. Then the polysystem of Catalan translation is analysed together with the linguistic, the politicoeconomical and the communicative-cultural cosystems which influence multitranslation. Next, I present

1. Aquesta recerca ha rebut el suport del Ministeri de Ciència i Innovació espanyol FFI2009-08027, *La subtítolació para sordos y la audiodescripción: pruebas objetivas y planes de futuro*, i també de la Generalitat de Catalunya a través de 2009SGR700 i de la Universitat Autònoma de Barcelona.

the multitranslation of *Harry Potter and the Philosopher's Stone* into Valencian and a comparative analysis of both the Catalan and the Valencian versions. Then, I review the reception of the Valencian version in the academic and literary spheres. Finally, the relations among the different cosystems are defined with regards to Catalan multitranslation, and the translation policy and the textual-linguistic norms are defined for the case study.

Paraules clau

Multitraducció. Polisistema. Política de traducció. Llengua estàndard. Normes lingüísticotextuals.

Keywords

Multitranslation. Polysystem. Translation policy. Standard language. Textual-linguistic norms.

En la darrera dècada, hi ha hagut dos polèmiques amb un cert ressò social i mediàtic que han tret a debat la qüestió de la multitraduïció. Ens referim a la decisió d'adaptar i publicar en estàndard valencià *Harry Potter i la pedra filosofal* l'any 2001 a partir de la traducció en estàndard català publicada en 1999, i a la polèmica lingüísticopolítica sorgida l'any 2005 entre els governs valencià i català sobre quina havia de ser la traducció en llengua catalana que el Govern espanyol presentara a la Unió Europea del tractat que havia d'establir una constitució per a Europa. Aquests dos casos, el primer de multitraduïció i el segon precisament per evitar-la, han sigut els més sonats i van crear un cert rebombori social en el seu moment. Tot i això, la multitraduïció és una pràctica que sol passar desapercebuda i que, en canvi, es fa diàriament en molts àmbits.

En aquest article, en primer lloc definim la multitraduïció i fem una classificació selectiva dels principals productes multitraduïts (§1). Després de situar la multitraduïció com a objecte d'estudi de la sociologia de la traducció (§2), analitzem el polisistema de la traducció en llengua catalana (§3) tot fent un repàs pels diferents sistemes que la determinen. Seguidament, presentem el cas de la multitraduïció de *Harry Potter i la pedra filosofal* (§4) tot fent una anàlisi comparativa de les versions catalana i valenciana (§4.1) i analitzant la recepció que va tindre en l'àmbit acadèmic i literari (§4.2). Per acabar, presentem les conclusions de la recerca (§5).

1. La multitraduïció i els productes multitraduïts

Entenem per multitraduïció el fenomen pel qual un mateix producte, originalment en una llengua de partida, té diverses versions en una llengua d'arribada que es caracteritzen per estar escrites en diferents modalitats estàndard, ja siga perquè se n'han fet dos traduccions directes des de la llengua original o perquè s'ha adaptat la primera traducció d'un estàndard a un altre.

Cal no confondre aquest fenomen amb el fet que una determinada traducció s'haja fet utilitzant en primera instància l'estàndard valencià (o l'estàndard català, tant és) com és el cas de la traducció dels tres llibres d'*Assaigs* de Montaigne, feta per Vicent Alonso en estàndard valencià i publicada per Proa

el 2006, el 2007 i el 2008. Tampoc trobem que les traduccions dels clàssics siguin assimilables al fenomen de la multitraduïció, ja que en la majoria de casos el traductor juga un paper molt important i és, precisament, allò que dóna novetat al producte. Per exemple, el 2001 Proa va publicar la traducció que Joan Francesc Mira va fer en estàndard valencià de la *Divina Comèdia* de Dante, tot i que ja n'hi havia, de traduccions en estàndard català. L'important d'aqueixa nova versió del clàssic no era la modalitat valenciana que s'havia utilitzat en la traducció, sinó qui l'havia traduït; era la *Divina Comèdia* de Mira.

La multitraduïció, com nosaltres l'entendem, és un fenomen transversal que abraça productes de diversos àmbits que es tradueixen simultàniament en els dos estàndards, el català i el valencià, o bé productes que s'han traduït primer en un estàndard i que després s'han traduït o adaptat a l'altre per raons no purament lingüístiques, sinó més aïna sociològiques. Per tal de dibuixar un mapa de la multitraduïció en la nostra llengua i de mostrar l'extensió d'aquest fenomen, presentem tot seguit una classificació selectiva dels productes multitraduïts en llengua catalana.

1.1. Àmbit editorial

En la llengua catalana, la multitraduïció és una pràctica relativament recent que va nàixer precisament en l'àmbit editorial. Podem afirmar que la primera gran multitraduïció en la nostra llengua va ser l'adaptació als estàndard balear i valencià de la *Biblia Catalana Interconfessional*. La *Biblia (traducció interconfessional): edició balear, Bisbats de Mallorca, Menorca i Eivissa*, publicada el 1994 per Editorial Claret i la *Biblia valenciana. Traducció interconfessional* (BVI), publicada en 1996 pel bisbat de Sogorb-Castelló i l'editorial Saó són les úniques versions actuals de la Bíblia escrites en aquests dos estàndards. En la introducció de la BVI (1996: X), on es comenten els "principis de la traducció" [sic], se'ns diu que "la sensibilitat i l'esforç per arribar a formes d'expressió compartides per les tres grans àrees dialectals han acompanyat de manera constant l'elaboració d'aquesta Bíblia". És a dir, en l'adaptació a l'estàndard valencià es va partir d'un punt de vista convergent amb la resta de modalitats del domini lingüístic. És per això que l'estàndard valencià utilitzat en aquesta multitraduïció usa els determinants *aqueix* i *aqueix* i la terminació *-eix* per als verbs incoatius, cosa que, com veurem més avant, canvia en altres productes multitraduïts.

Dins l'àmbit editorial, hi ha un altre gran bloc de productes que es multitraduïxen: els llibres de text per a l'ensenyament. Actualment, els grups empresarials que editen llibres per a l'ensenyament en llengua catalana solen

fer multitraduccions segons si el consumidor final del producte és valencià o català. Les multitraduccions valencianes segueixen l'estàndard valencià proposat per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) (vegeu l'apartat 3.1.), és a dir, utilitzant els demostratius *este* i *eixe* i la terminació *-ix* per als verbs incoatius.

Per acabar amb l'àmbit editorial, volem incidir en un altre gran bloc de productes: la literatura infantil. És una pràctica habitual en la literatura infantil adaptar el model lingüístic del text meta a la varietat estàndard més propera a la del parlant, ja que, com que es tracta d'una època en que l'usuari està interioritzant la codificació escrita de la llengua que parla, és recomanable que s'hi senta identificat. En canvi, no passa el mateix amb la literatura juvenil, quan l'usuari se suposa que ja ha interioritzat la llengua escrita i és capaç d'enfrontar-se a d'altres varietats estàndard. A l'apartat 4, farem una anàlisi en profunditat de la multitraducció de *Harry Potter i la pedra filosofal* per aprofundir més en aquesta qüestió.

1.2. Àmbit de les administracions públiques i de les entitats privades

La multitraducció a les administracions públiques se centra bàsicament en l'administració de l'Estat. Quan l'Estat presenta un text als ciutadans, siga del tipus que siga, la casuística és variada: o bé el presenta només en castellà, o bé, quan ho fa també en llengua catalana, ho fa en una sola versió en estàndard català per a tot el domini o en doble versió en estàndards català (per a Catalunya i Illes Balears) i valencià (per al País Valencià).

En l'àmbit de l'administració estatal a Internet, hem trobat multitraduccions a les següents pàgines web: [Darrera consulta: 30 de juny de 2009]

Ministeri de Foment: <http://www.fomento.es>

Ministeri de Cultura: <http://www.mcu.es>

Ministeri de Sanitat i Política Social: <http://www.msc.es>

Agència Tributària: <http://www.aeat.es>

Suplements del BOE: <http://www.boe.es/aeboe/>

Seguretat Social: <http://www.seg-social.es>

Senat d'Espanya: <http://www.senado.es>²

2. A part d'oferir-se la web amb multitraducció, és interessant el cas de la interpretació durant la Comissió General de les Comunitats Autònomes, en què els diputats catalans i valencians tenen dos intèrprets diferents (vegeu Branchadell [2007]).

Cal dir que tota la resta³ de pàgines web de l'administració estatal que hem consultat només presenten una única versió en estàndard català. Seria interessant esbrinar quin és el criteri que es segueix per determinar quan un portal ha de tindre les dos versions o només n'ha de tindre una.

Pel que fa a la diversa producció de documents físics de l'Estat (DNI, paperam administratiu), anuncis televisius, campanyes, o documentació d'empreses que tenen o han tingut alguna mena de gestió pública com ara Telefònica (guies de Pàgines Grogues, Pàgines Blanques o el servei de contestador), l'administració estatal gairebé sempre presenta multitraduccions.

Quant a les entitats privades només hem trobat multitraducció a la pàgina web de Mercadona (<http://www.mercadona.com>) [Darrera consulta: 30 de juny de 2009], empresa d'alimentació valenciana que és la cadena espanyola de supermercats més important amb un capital íntegrament espanyol. Tot i això, al 2007, el Grup Eroski (<http://www.grupoeroski.es>) i la Caja de Ahorros del Mediterráneo (<http://www.cam.es>) també presentaven multitraduccions a les seues web, és a dir, que sembla que en el cas de les entitats privades, la multitraducció tendeix a disminuir, segurament pel sobrecost que duu darrere.

Quant al model lingüístic d'aquests textos, tant els de l'àmbit administratiu com els de les entitats privades, cal dir que en tots dos casos es segueixen els estàndards que utilitzen les respectives administracions autonòmiques: la Generaliatat de Catalunya i la Generalitat Valenciana, amb la variació lèxica i de morfologia verbal exposades a l'apartat 3.1 i, en el cas valencià, amb l'ús dels demostratius *este* i *eixe* i de la terminació *-ix* per als verbs incoatius, com preconitza l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

1.3. Àmbit audiovisual

Dins l'àmbit audiovisual s'engloben tots els treballs de doblatge i subtitulació que es fan en Televisió de Catalunya, Radiotelevisió Valenciana i IB3. Ens referim ací al que s'anomena producció aliena, és a dir, tots aquells productes que no estan rodats originalment en llengua catalana i que necessiten una traducció.

Pel que fa a TV3 i K3/Canal33, la programació es 100% en català, per tant tot el que no és inicialment en català, s'hi dobla. La cosa canvia en Radiotelevisió Valenciana. Canal 9 emet en castellà i en valencià, i els dibuixos animats

3. CIS, Ministeri d'Economia i Hisenda; Ministeri de Política Territorial; Ministeri d'Afers Exteriors; Ministeri de Justícia; Ministeri de l'Interior; Ministeri de Treball i Immigració; Ministeri d'Indústria; Turisme i Comerç; Ministeri de Medi Ambient, Medi Rural i Marí; Ministeri d'Habitatge; Ministeri de Ciència i Innovació; i Ministeri d'Igualtat.

són l'únic producte estranger que es dobla al valencià; les sèries, les pel·lícules i els documentals s'emeten sempre en castellà si no són de producció pròpia, és a dir, en un elevat percentatge dels casos. Pel que fa a Punt 2, el canal emet 100% en valencià, i les sèries, els documentals i les pel·lícules que s'hi emeten es doblen o subtitulen al valencià. Quant a IB3, l'únic producte que es multitraduïx són els dibuixos animats. Si bé també s'hi passen documentals i sèries, es passen amb el doblatge de TV3 o si no n'hi ha, se'n fa, però ja no constitueix multitraduïció. A banda de la producció aliena, ens sembla interessant comentar el cas d'una coproducció de TV3, Canal 9 i TVG (la televisió gallega), *Omar Martínez*, que es va rodar en castellà i té versions doblades catalana, valenciana i gallega.

Per tant, podem afirmar que el gruix de les multitraduïcions en el camp audiovisual el constitueixen els dibuixos animats, seguits dels documentals, les sèries i les pel·lícules, que segueixen els criteris contemplats a l'apartat 3.1.

2. La multitraduïció dins la sociologia de la traduïció

Ara que ja tenim una idea de la diversitat de productes que es multitraduïxen en llengua catalana, passem a contextualitzar teòricament el fenomen de la multitraduïció. Com hem comentat en l'apartat 1, la multitraduïció com a fenomen ens interessa per les raons sociològiques que la motiven. És per això que hem fonamentat la nostra base teòrica en els estudis sobre traduïció que, en terminologia de García González (2006: 125), es poden encabir en l'etiqueta de sociologia de la mediació lingüística, definida com "a especialidade da teoría da mediación lingüística centrada no estudo dos factores sociais que determinan a práctica da tradución e a interpretación dentro de diferentes comunidades de falantes". Per fer-ho, repassarem una sèrie de teories i de conceptes que ens poden ser útils per a l'estudi dels factors que regulen les activitats de traduïció dins la comunitat lingüística catalana i que fan que es produïska el fenomen de la multitraduïció.

2.1. *L'escola de la manipulació*

Com afirma García González (2006: 130), l'acadèmic Holmes postula en 1977 (1977: 93-98) la necessitat de tenir en compte la funció de la traduïció en la societat i el paper de la societat en la traduïció; per tant, s'enceta així una nova via de recerca en els estudis sobre la traduïció que es pregunta sobre les relacions que s'estableixen entre societat i traduïció. Arran d'aquest canvi de perspectiva que demana Holmes, sorgeix un grup d'investigadors descriptius que estudien els textos traduïts com a productes elaborats en un context

social determinat (cf. García González 2006: 131). Aquesta nova via d'estudi descriptiva i sistemàtica, según Hurtado (Hurtado 2004: 558),

se denomina escuela de la manipulación y representa, en sus inicios, un enfoque de investigación de la traducción literaria que hace hincapié en la manipulación que se produce en la traducción así como en una orientación hacia la lengua y la cultura de llegada.

L'escola la formaven teòrics de diversos orígens geogràfics. D'una banda hi havia el grup de Tel-Aviv, representat per Evan-Zohar i Toury, que formulen la teoria del polisistema; i de l'altra, el grup europeonord-americà, representat per Holmes, Hermans, Lambert, Lefevere i Bassnett, entre d'altres, que se sol agrupar sota el nom de Descriptive Translation Studies. Com explica García González (2006: 131), Hermans (1985: 10) presenta aquests teòrics com a integrants d'un mateix grup amb interessos diversos, cosa que amb el pas del temps s'anirà accentuant i donarà lloc a evolucions al si del mateix grup.

2.2.1. La teoria del polisistema

La teoria del polisistema la va formular l'israelià Evan-Zohar i la seua base, com explica Hurtado (2004: 562) és una concepció de la literatura

como un sistema complejo, dinámico, heterogéneo, constituido por numerosos subsistemas y en el que, en cada fase de su evolución, coexisten numerosas tendencias diferentes. [...] El polisistema literario está interrelacionado con otros sistemas del entramado de estructuras socioeconómica e ideológicas de cada sociedad.

A partir d'aquesta caracterització, la definició de polisistema seria:

Conjunto de co-sistemas semióticos interrelacionados de forma dinámica y regulados por normas históricas, en el que se inscriben todas las actividades behaviorísticas y sociales del ser humano, incluida la propia traducción. (Rabadán 1991: 294)

Tot i que, en un principi, Even-Zohar concep la teoria del polisistema per a l'estudi del sistema literari, com diu García González (2006: 131) Hermans (1985: 11) la presenta com una teoria prou ampla com per estimular la recerca en una gran varietat d'àmbits, la qual cosa ens permet utilitzar aquesta teoria com a marc teòric per a l'estudi de la multitraducció.

Si analitzem el polisistema de la traducció en llengua catalana, ens adonarem que comprèn una sèrie de cosistemes –per exemple el lingüístic, el políticoeconòmic o el comunicativocultural– que influeixen en l'activitat traductora i que, com veurem en l'apartat 3, juguen un paper molt important en la pràctica de la multitraducció. La idoneïtat d'aquesta teoria rau en el fet que ens permet analitzar tots aquests cosistemes i la seua influència sobre el

conjunt del polisistema de la traducció en llengua catalana, així com caracteritzar un fenomen transversal com el de la multitraduïció que abraça àmbits tant diversos com l'audiovisual, l'editorial, l'administratiu o el de les entitats privades (vegeu apartat 1).

Per tal de completar l'aportació de la teoria del polisistema al nostre objecte d'estudi, analitzarem tot seguit l'altre gran grup que conforma l'escola de la manipulació.

2.2.2. El grup dels Descriptive Translation Studies

Com hem comentat més amunt, l'escola de la manipulació –i la mateixa teoria del polisistema com a part integrant– evolucionen des dels seus inicis en la dècada dels setanta. A finals dels anys huitanta, teòrics com Bassnet i Lefevre se centren en l'estudi dels factors institucionals i ideològics que motluren la traducció, i Lambert se centra en els mitjans de comunicació i les polítiques subjacents (cf. Hurtado 2004: 559). Aquests acadèmics introdueixen el concepte de mecenatge, que Lefevre (1992: 15) defineix com “the powers, (persons or institutions) which help hinder the writing, reading and rewriting of literature”. Aquest concepte ens resulta de gran utilitat en el nostre estudi, ja que, com explicita García González (2006: 145) està determinat per tres elements principals:

- a) Un component ideològic, que implica la necessitat de mantindre un control sobre la forma i sobre el contingut dels originals i sobre la seua traducció.
- b) Un component econòmic, que es tradueix en l'anàlisi del potencial d'una traducció respecte dels beneficis econòmics que puga reportar.
- c) Un component social, que representa l'escriptor [llegiu també traductor] com un subjecte dotat d'un estatus donat que es deriva de la seua posició en el sistema. Si l'autor [o traductor] s'allunya del sistema, corre el risc de perdre el seu estatus.

Pel que fa a les referències a la noció d'ideologia, en el present treball adoptarem la definició que referencia també García González (2006: 146) i que postula Van Dijk (2003: 14) com “entrellaçat de formes, convencions i creences fonamentals, d'un grup i dels seus membres, que ordenen les nostres accions”.

Aquests dos conceptes caracteritzats ací –ideologia i mecenatge– els reprendrem més avant en les conclusions per fonamentar com actuen els agents que promouen la multitraduïció. Per tal de fer-ho, utilitzarem també una altra noció pròpia dels Descriptive Translation Studies: el concepte de norma.

2.2.3. Les normes de la multitraduïció

Toury (1980) introdueix en els estudis sobre traducció el concepte de norma, que procedeix de la sociologia i de la psicologia social, i el defineix com “la formulació dels valors generals o idees que comparteix una comunitat en una situació particular” (Hurtado 2004: 564). Aquesta concepció de norma, no obstant, com explica Marzà (2006: 21) comporta un problema greu a l’hora d’estudiar les normes que ja va detectar el mateix Toury: el que nosaltres podem observar a través dels textos traduïts (fonts textuals) o la informació proporcionada per agents humans i experts (fonts extratextuals) no seran les normes en si, sinó “casos particulars de comportamiento regulado por normas y, para ser más exactos, los productos de dicho comportamiento” (Toury 1995: 17)

Per tant, una volta hem fet aquesta reflexió, podem dir que la multitraduïció és una de les activitats que englobariem dins dels “casos particulares de comportamiento regulado por normas”. El que ens interessa, doncs, és saber quines són les normes que regeixen la multitraduïció, cosa que farem analitzant un cas específic de multitraduïció (vegeu l’apartat 4). Abans, però, fem un petit recorregut pels diferents tipus de normes per tal de triar-ne les que més ens interessin per al nostre objecte d’estudi.

Toury distingeix dos grans tipus de normes: les preliminars (aspectes previs a l’acte de traducció) i les operatives (decisiones que es prenen durant la realització de la traducció). Dins les normes preliminars, ens interessin les normes que remetien a la política de traducció, entesa aquesta política com al conjunt de factors que regeixen l’elecció dels tipus textuals o els textos individuals que s’hauran de traduir [de multitradir en el nostre cas] (cf. Toury 2004: 59). El fet que existisca una política de traducció implica que l’elecció dels textos i dels tipus textuals no es fa de forma aleatòria i inclou les decisions preses per tots els agents humans o corporatius que en algun moment opten per fer una multitraduïció. Així, podem incloure des dels governs fins a altres grups de poder com editorials o empreses privades (cf. García González 2006: 137), com hem pogut comprovar en l’apartat 1.

Quant a les normes operatives, ens interessin les lingüísticotextuals, que afecten la selecció del material lingüístic de la llengua d’arribada. Són aquestes normes lingüísticotextuals les que ens ajudaran a fer l’anàlisi del nostre estudi de cas ja que, com diu García González (2006: 140) “a actuación do tradutor está rexida polas decisións tomadas por outros tradutores en casos similares e polas condicións ditadas polo iniciador [o la figura del mecenatge en terminologia polisistèmica]”.

Se'ns presenta ací el factor lingüístic. Si bé és el traductor qui fa la tria lingüística en una traducció, com acabem de veure sovint existeixen uns criteris molt definits pels agents que encarreguen la traducció –potser més accentuats i tot en el cas de la multitraduïció– que poden determinar aquesta tria tant des del punt de vista sintàctic, morfològic o fins i tot lèxic, com comprovarem en l'apartat 4.1.

Així, des del punt de vista teòric de l'escola de la manipulació, podem afirmar que la multitraduïció és un fenomen que s'emmarca dins el polisistema de la traducció i dels cosistemes que hi subjauen, i que està determinat per la política de traducció, per les normes lingüísticotextuals i per la ideologia de la figura del mecenatge. Partint d'aquesta afirmació de base teòrica, el que farem en els apartats següents serà comprovar-la per mitjà de l'anàlisi del polisistema de la traducció en llengua catalana i d'un estudi de cas de multitraduïció.

3. El polisistema de la traducció en llengua catalana

Com hem apuntat anteriorment (vegeu l'apartat 2), el polisistema de la traducció rep influències d'altres cosistemes paral·lels. Aquests cosistemes determinen una sèrie de factors que influeixen la traducció en general i el cas específic de la multitraduïció en particular. El que pretenem en aquest apartat és analitzar els tres cosistemes que considerem que influeixen més el fenomen de la multitraduïció –el lingüístic, el politicoeconòmic i el comunicativocultural– cosa que ens ajudarà també més avant a contextualitzar l'estudi de cas (vegeu apartat 4).

3.1. El cosistema lingüístic

Creiem que el cosistema lingüístic és un dels que juguen un paper més important en el fenomen de la multitraduïció. Trobem que això és així perquè si la nostra llengua no tinguera una sèrie de característiques lingüístiques que permeteren la multitraduïció, simplement aquest fenomen no existiria.

D'una banda, amb això ens referim al fet que en l'actualitat existeixen dos entitats normatives amb caràcter legal al si dels territoris de parla catalana: l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Tot i que hi fem esment ací, hem decidit tractar aquesta qüestió com a part integrant del cosistema politicoeconòmic (apartat 3.2.3.), ja que considerem que les raons per les quals es va crear l'Acadèmia Valenciana de la Llengua tenen un caire més aïna polític que lingüístic.

De l'altra, una de les característiques que distingeixen la llengua catalana és que al seu si coexisteixen diverses varietats considerades estàndard. Si

busquem la definició clàssica de modalitat estàndard, veurem que és la d'una varietat lingüística ben definida, codificada i acceptada per tota la comunitat lingüística com a norma general i model comú de referència. Aqueixa llengua comuna, general i supradialectal és la que suposadament ha de servir per a possibilitar i garantir la intercomunicació generalitzada en una comunitat lingüística en els àmbits formals (cf. Bibiloni: 1997).

No obstant això, si analitzem aquesta definició de modalitat estàndard, ens adonarem que en la nostra llengua, a pesar de l'alt grau de cohesió interna, no tenim aqueix estàndard comú, general i supradialectal, sinó tres estàndards associats a cadascuna de les tres grans àrees històriques del domini lingüístic: Catalunya, País Valencià i Illes Balears. El que farem tot seguit, doncs, és analitzar els elements de variació que hi ha entre aquests estàndards.

3.1.1. La variació dins la normativa: els estàndards català, valencià i balear

Troblem que és interessant fer un repàs sobre els punts en què divergeixen els tres grans estàndards geogràfics de la llengua catalana: el català, el valencià i el balear, ja que ens servirà més avant per analitzar l'estudi de cas i per saber fins on arriba aquesta variació dins la normativa.

Cal remarcar ací la diferència entre estàndard i normativa. Mentre l'estàndard és un concepte associat a l'ús de la llengua en els mitjans de comunicació i en els registres formals, la normativa remet als conceptes de correcte o incorrecte d'una determinada forma lingüística. Per referir-nos a les qüestions normatives, hem utilitzat els dos textos normatius que ara per ara tenen vigència legal en el territori de parla catalana: la *Gramàtica normativa valenciana* (Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2006) i la *Gramàtica de la llengua catalana* (Institut d'Estudis Catalans, 2002). Cal dir que, mentre que el text de l'IEC està fet des d'una perspectiva global del domini lingüístic, recollint la variació dialectal normativa, el text de l'AVL se centra en les particularitats valencianes, les quals prioritza. El que pretenem, doncs, és analitzar els casos en què dos o més solucions poden considerar-se normatives i estàndard segons la varietat utilitzada. Així, farem una anàlisi des dels punts de vista de l'ortografia, del lèxic i de la morfosintaxi, sense entrar en qüestions orals, ja que el nostre estudi tracta un producte literari.

3.1.2 Ortografia

L'únic punt estrictament gràfic en què divergeixen les normatives de l'IEC i de l'AVL i per tant, l'estàndard valencià del català i del balear, és l'accentuació tancada de la *e* en una sèrie de casos, la qual cosa coincideix amb la realització

fonètica occidental dels mateixos mots. Per tant, l'estàndard valencià accepta l'accentuació tancada de la *e* en els casos següents:

- (a) Totes les paraules agudes acabades en *-e*, *-en* o *-es*: *cinquè/cinqué*, *mos-sèn/mossén*, *espès/espés*, etc.
- (b) Els infinitius acabats en *-èixer*, *-èncer* i *-ènyer*: *conèixer/conéixer*, *convèncer/convéncer*, *atènyer/atényer*, etc.
- (c) La segona i la tercera persona del plural dels imperfects d'indicatiu amb accent en el radical: *feiem/féiem*, *feieu/féieu*, etc.
- (d) Les paraules planes acabades en *-ol*: *pèsol/pésol*, *tèrbol/tèrbol*, etc.
- (e) Algunes poques paraules esdrúixoles: *sèquia/séquia*, *sènia/sénia*, *sèpia/sépia*.

Tot i això, com s'apunta a la *Gramàtica normativa valenciana* (cf. AVL 2006: 48) aquesta accentuació tancada de la *e* és optativa i a més:

Per evitar una excessiva discrepància entre les diferents varietats de la llengua, també porten accent greu –tot i pronunciar-se habitualment amb *e* tancada en valencià– dos paraules gramaticals d'ús freqüent (el pronom relatiu i interrogatiu tònic *què* i la conjunció *perquè*), alguns cultismes i neologismes esdrúixols o plans acabats en consonant (èter, sèsam, plèiade, bèstia, sèrie i època) i el topònim València.

3.1.3 Lèxic

La qüestió del lèxic és diferent de la de l'ortografia, ja que tots els diccionaris normatius del domini lingüístic recullen la variació lèxica. Mentre que en el cas de l'IEC, la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* n'és el referent normatiu, en el cas de l'AVL, fins que no estiga enllestit el *Diccionari valencià*, que en pretén ser l'obra normativa, es van declarar oficials en l'Acord normatiu de 20 de maig del 2002

els continguts del programa informàtic SALT 2.0 Traductor i Corrector de Valencià de la Generalitat Valenciana, a excepció de tots els elements lingüístics marcats explícitament com a vulgarismes, estrangerismes i col·loquialismes, els quals seran en el futur objecte d'estudi.

Per fer una classificació lèxica en aquest treball, ens hem guiat per quina és l'entrada principal en els diccionaris esmentats. De tota manera, la qüestió del lèxic en la multitraduïció tampoc no és uniforme com veurem més avant al capítol 4, tot i que siga probablement la que més ens crida l'atenció com a usuaris de la llengua. En aquest apartat també podríem incloure tota la fraseologia i les concurrències lèxiques, però, per qüestions d'espai no hi entrarem. Així, podem fer dos grups pel que fa al lèxic:

- (a) Paraules amb una mateixa arrel però que han evolucionat de manera diferent segons l'àrea dialectal: *Ronyó/renyó, arrencar/arrancar, xiulet/xiulit, ametlla/ametla, cordill/cordell, xemeneia/ximenera*, etc.
- (b) Paraules amb una arrel diferent: *Sortir/eixir, mirall/espill, noi/al·lot/xic, cop/pic/volta, vermell/roig*, i tota la llista que se'n podria fer.

3.1.4. Morfosintaxi

Pel que fa a la qüestió morfosintàctica, en aquest treball ens centrarem en la morfologia verbal, que és la que considerem més important i que presenta més divergències, ja que hi ha unes formes que es poden anomenar incompatibles entre els estàndards i que són les que hi marquen la diferència principal:

	CATALÀ	BALEAR	VALENCIÀ
1 ^a pers. singular i plural i 3 ^a del plural del present d'indicatiu de 1 ^a conjugació	canto cantem canteu	cant cantam cantau	cante cantem canteu
1 ^a pers del singular dels incoatius, i acabament -eix	pateixo -eix	patesc -eix	patisc -eix/-ix
1 ^a persona del present d'indicatiu de la 2 ^a conjugació	temo	tem	tem
1 ^a i 2 ^a persona del plural i gerundi de verbs acabats en -eure	creiem creieu creient	creiem creieu creient	creiem/creem creieu/creeu creient/creent
Present de subjuntiu (1 ^a , 2 ^a i 3 ^a del singular i 3 ^a del plural) de totes les conjugacions	canti cantis canti cantin	canti cantis canti cantin	cante cantes cante canten
Present de subjuntiu dels verbs incoatius (1 ^a , 2 ^a i 3 ^a del singular i 3 ^a del plural)	pateixi pateixis pateixi pateixin	pateixi /-esqui pateixis/-esquis pateixi/-esqui pateixin/-esquin	patisca/-esca patisques/-esques patisca/-esca patisquen/-esquen
Preterit imperfet de subjuntiu de la primera conjugació	cantés cantassis cantés cantéssim cantéssiu cantessin	cantàs cantassis cantàs cantàssim cantàssiu cantassin	cantara/-às cantares/-asses cantara/-às cantàrem/-àssem cantàreu/-àsseu cantaren/-assen
Preterit imperfet de subjuntiu de la segona conjugació	mengés mengassis mengés mengéssim mengéssiu mengessin	menjàs menjassis menjàs menjàssim menjàssiu menjassin	menjara/-às menjares/-asses menjara/-às menjàrem/-àssem menjàreu/-àsseu menjaren/-assen

	CATALÀ	BALEAR	VALENCIÀ
Preterit imperfet de subjuntiu de la tercera conjugació	partís partíssis partís partíssim partíssi partíssi	partís partíssis partís partíssim partíssi partíssi	partira/-is partires/-isses partira/-is partírem/-is partíreu/-is partiren/-issen
Verbs amb forma velaritzada en valencià com en la llengua antiga: <i>córrer</i> i <i>obrir</i>	jo corro jo obro jo corri jo obri	jo corr jo obr jo corri jo obri	jo córrec jo òbric jo còrrega jo òbriga

3.1.5. Altres qüestions

A banda de les diferències comentades en aquests tres grans blocs, cal assenyalar uns quants aspectes més, com per exemple la divisió de l'espai en dos del català i balear i en tres del valencià: *això/allò* enfront d'*açò/això/allò* i, per tant, *aquest/aquell* enfront d'*aquest/aqueix/aquell* o *este/eixe/aquell* i *aquí/allí* enfront d'*ací/aquí/allí*.

També cal comentar les diferències en la combinació dels pronoms febles, que en valencià és més pròxima a la llengua clàssica i és *dóna-li'l*, *dóna-li-la*, *dóna-li-ho*, *dóna'ls-los*, *dóna'ls-les*, *dóna'ls-ho* mentre que el català fa *dóna-l'hi*, *dóna-la-hi* i *dóna'ls-hi*. A més el pronom *hi* té un ús molt restringit en valencià, que es redueix al verb *haver-hi* i, depenent de les zones, a d'altres verbs com *veure-s'hi*, *trobar-s'hi*, *jugar-s'hi* i *donar-s'hi igual*.

L'ús dels quantitatius en valencià també canvia quan expressen negació. Així, el valencià utilitza exclusivament *molt* i *massa* (per exemple: No m'agrada massa) on la resta del domini lingüístic utilitzaria preferentment *gaire*. Pel que fa a la negació, cal apuntar també el desconeixement en valencià de la partícula *pas*.

Des del punt de vista de la normativa, aquests són els principals punts en què els dos (o tres) grans estàndards divergeixen. Se'n podria fer una anàlisi molt més exhaustiva tenint en compte construccions, perífrasis, fraseologia o concurrències lèxiques, però arribats a aquest punt, no ho hem considerat necessari per als objectius del treball.

D'altra banda, al llarg de tot l'article, fem referència a "estàndard valencià" i a "estàndard català", però del que es pot extraure de treballs de teòrics com el de Pradilla (2001) o Beltran (1986), es podria plantejar la qüestió en termes d'estàndard occidental i estàndard oriental. És una qüestió en què cal aprofundir, però el fet és que a Catalunya s'utilitza i s'ensenya majoritàriament un únic estàndard basat en el dialecte central, independentment que àmplies

regions com ara les Terres de l'Ebre o el Ponent català pogueren sentir-se més identificades amb l'estàndard valencià o, si més no, pogueren agafar els trets compartits dins l'estàndard occidental i utilitzar-los. No obstant això, la qüestió no és tan simple i hi ha altres factors que determinen el fenomen de la multitraduïció, com veurem tot seguit.

3.2. *El cosistema politicoeconòmic*

Una vegada hem analitzat els factors del cosistema lingüístic que juguen un paper preponderant en la multitraduïció, ara intentarem fer el mateix amb el cosistema politicoeconòmic, és a dir, determinar des l'àmbit polític, legal i econòmic quins factors influeixen en l'existència de multitraduïccions.

3.2.1 L'àmbit politicolegal

En aquest apartat, ens endinsem en un àmbit que se situa entre la qüestió política i la legal, però en el qual s'entrellacen també qüestions sociolingüístiques que explicarem en el moment oportú.

Per analitzar la situació legal de la llengua catalana a l'Estat espanyol hem d'anar a parar a la Constitució de 1978, que és actualment el marc legal comú entre tots els territoris catalanoparlants. L'article número 3 diu: "El castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat. (...) Les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives Comunitats Autònomes, d'acord amb els seus Estatuts". Si parem atenció, l'única llengua que s'esmenta és la castellana; les altres llengües ni es nomenen ni es xifren, i es deixa en mans de les Comunitats Autònomes definir o denominar la llengua pròpia i determinar-ne el model de cooficialitat. Aquesta fórmula, segons Christine Bierbach (2000: 12), "puede llegar a cementar y legitimar los procesos de dialectalización o, mejor dicho, las ideologías dialectalizantes (...) en detrimento de la unidad y normalización de lenguas como la catalana".

En aquesta afirmació es fa referència als "processos de dialectalització", és a dir, a aquells fenòmens que, encara que no posen en dubte la unitat de la llengua, sí que n'afavoreixen la dialectalització. Açò abraça un àmbit més ampli, ja que d'aquests processos, n'hi ha tant a Catalunya, al País Valencià com a les Illes Balears, encara que no sempre s'identifiquen com a tals ni s'associen necessàriament a la utilització de solucions no normatives. Per citar algun exemple: a Catalunya l'ús dels infinitius sense *-r* quan van seguits d'un pronom feble (*planye's, coneixe's*) pel qual aposta TVC en fer subtítols o diaris com *El Periódico de Catalunya*; al País Valencià l'ús dels demostratius no re-

forçats (*este, eixe*); o a les Illes Balears l'ús de l'article salat en el doblatge de dibuixos animats (*es, sa*).

3.2.2. El nom de la llengua

Un dels aspectes que comentàvem més amunt que se situa entre la qüestió politicolegal i la sociolingüística és el debat entorn al nom de la llengua. Tornant al fet que, segons la Constitució del 78, eren les Comunitats Autònomes les que havien de determinar la llengua pròpia, ens trobem amb un dels esculls que han fet de la llengua catalana un element d'instrumentalització política, sobretot al País Valencià. L'Estatut d'Autonomia valencià diu en el títol primer, article sisè: "1. La llengua pròpia de la Comunitat Valenciana és el valencià. 2. L'idioma valencià és l'oficial a la Comunitat Valenciana, igual que ho és el castellà, que és l'idioma oficial de l'Estat". L'únic nom amb què es fa referència a la llengua pròpia dels valencians és el de "valencià" i "idioma valencià"; enlloc es fa referència al nom reconegut per la romanística internacional, que és el de "llengua catalana". No és el cas de l'Estatut de les Illes Balears, que sí que reconeix el mallorquí, el menorquí, l'eivissenc, etc. com a integrants del sistema lingüístic de la llengua catalana. Això, en el cas valencià, ha permès en determinats moments la manipulació política de la llengua en base al nom oficial, com s'ha fet en no reconèixer els títols d'acreditació de català expeditos per les administracions de Catalunya i de les Illes Balears o fins i tot en el no reconeixement del títol de Filologia Catalana per a acreditar els coneixements de valencià en les oposicions dependents de la Generalitat Valenciana. Ens trobem, doncs, davant d'una situació en què moltes empreses públiques o privades i fins i tot l'Estat (vegeu l'apartat 1.2.) multitraduïxen els seus documents segons vagen dirigits als públics català i valencià, basant-se en les "llengües" definides en els respectius Estatuts.

Pel que fa al nom comú des d'una perspectiva social, Sanchis Guarner (1985: 22) afirmava que

la reticència dels valencians és a adoptar el nom de catalana per a la seua llengua, però no a acceptar la unitat lingüística de València, Catalunya i Mallorca, comunitat d'idioma evident que cap valencià no ha negat mai [llevat dels secessionistes durant els últims 40 anys, és clar].

De fet, les denominacions de la llengua catalana al País Valencià des del segle XIII són quasi exclusivament les de valencià i llengua valenciana, incloent-hi "l'ús constant i sistemàtic dels grans escriptors del Segle d'Or valencià" (Sanchis Guarner 1985: 35).

En relació a la qüestió dels noms, una de les propostes més recents per superar-lo sosté que, en realitat, l'existència de dos noms és un fet que sempre

ha caracteritzat la llengua catalana. Aqueixa és la postura d'acadèmics com Joan Solà, Ramon Lapiedra, Artur Quintana, Brauli Montoya, Abelard Saragossà (2004) i Jordi Colomina (2003), que aposten per una nomenclatura de l'estil *valencià-català/valencianocatalà* com ja passa en altres llengües en una situació de dualitat de noms, tot per "contribuir a superar antics recels i enfrontaments eixorcs" i evitar que "els partits polítics subordinessin als seus interessos particulars les necessitats del valencià i de la mateixa societat valenciana".

3.2.3. Les institucions normatives

Com hem avançat en l'apartat 3.1., la llengua catalana té legalment a hores d'ara dos institucions normatives: l'Institut d'Estudis Catalans i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. La creació d'aquest darrer ens en 1998 va ser molt criticada i discutida en l'àmbit acadèmic de tot el domini lingüístic pels dubtosos interessos atribuïbles al partit (PP) i al President (Eduardo Zaplana) que governaven la Generalitat Valenciana en aquell moment. Així i tot, tant la Generalitat de Catalunya com l'Institut d'Estudis Catalans hi donaren un vistiplau de silenci i decidiren no reclamar l'autoritat normativa que fins aleshores havia tingut la Secció Filològica de l'IEC.

Sense entrar a debatre qüestions que encara no han aconseguit un consens en la comunitat filològica catalanovalenciana respecte a l'AVL, trobem que cal remarcar que per primera vegada, dins una llei orgànica valenciana s'ha reconegut la unitat de la llengua, això sí, evitant qualsevol referència al terme català:

El valencià, idioma històric i propi de la Comunitat Valenciana, forma part del sistema lingüístic que els corresponents Estatuts d'Autonomia dels territoris hispànics de l'antiga Corona d'Aragó reconeixen com a llengua pròpia. (Llei 7/1998).

D'altra banda, la base de què parteix l'AVL és la "normativització consolidada", amb la qual cosa van quedar arraconades legalment totes les normes ortogràfiques secessionistes.

L'AVL i, per tant, la Generalitat Valenciana, tot i intentar convergir amb la resta de solucions adoptades en els altres territoris catalanoparlants, prescriu "les solucions valencianes genuïnes" com poden ser l'ús d'*este* i *eixe* o la terminació *-ix* per als verbs incoatius, cosa que, com hem vist en l'apartat 1.2., es pot observar en el model lingüístic de la Generalitat i en les multitraduïcions de textos de caire administratiu o d'empreses privades.

3.2.4. L'àmbit econòmic

Tot i que la qüestió econòmica és una de les peces clau que mouen el món en què vivim, hem trobat una gran mancança d'estudis numèrics ambiciosos sobre l'economia de la llengua. Tot i això, des de la vessant teòrica cal nomenar l'economista valencià Pau Rausell, que ha fet una primera aproximació a la qüestió. Com afirma Rausell (2002: 127-154), que una empresa privada decidisca oferir els seus serveis en la llengua pròpia és un fet en què el factor econòmic té una certa rellevància. És a dir, quan una empresa té la seua pàgina web o retola en llengua catalana, entre d'altres raons, és perquè creu que es beneficiarà econòmicament d'aquest fet. Pel que fa a la qüestió de la multitraduïció, quan, per exemple una editorial decideix fer una multitraduïció d'un producte o quan una empresa decideix oferir la seua web en català i valencià, és perquè pensa que en traurà rendiment econòmic. La qüestió econòmica, llavors, serà especialment important quan ens referim a entitats privades que no tenen cap obligació legal per fer una multitraduïció, i es tractarà, doncs, d'una decisió que formarà part de la seua política de traducció.

3.3. *El cosistema comunicativocultural*

El conjunt de productes traduïts, en tant que productes accessibles en llengua pròpia, entren inevitablement a formar part del mercat de productes d'aquesta comunitat lingüística. Suposadament, en un mercat lliure com el nostre, no ja dins l'Estat espanyol, sinó arreu de tot el domini lingüístic, no hi hauria d'haver cap problema per accedir a tots els productes en la nostra llengua. En canvi, almenys en el cas de Catalunya i el País Valencià, l'experiència ens diu tot el contrari: a Catalunya és difícil accedir a la producció valenciana i al País Valencià, a la catalana. Això implica que hi ha una sèrie de factors específics de la nostra comunitat lingüística que, sens dubte, juguen un paper clau en els productes comunicativoculturals que, de retop, afecten el fenomen de la multitraduïció.

Per aprofundir en aquesta qüestió farem un repàs a la teoria de l'espai català de comunicació formulada pel gironí Josep Gifreu, ja que inclou l'àmbit editorial i l'àmbit audiovisual. Per Gifreu (2007) l'espai català de comunicació és

una estratègia general d'acció no partidista –que ha d'interessar i implicar tots els partits polítics– i no regionalista –que abasta tot el domini lingüístic– per tal de potenciar i vertebrar l'espai cultural català.

La proposta de l'espai català de comunicació té especialment en compte dos dimensions: d'una banda la interior, que busca la intercomunicació de tots els

territoris històrics de la llengua catalana; i de l'altra l'exterior, que es centra en la capacitat de la comunitat lingüísticocultural catalana d'assolir el reconeixement extern com a espai diferenciat en condicions d'igualtat. En aquest article, ens centrarem en la dimensió interior ja que és la que més en interessa per analitzar la multitraduïció.

Gifreu (2007) analitza la situació actual de l'espai català de comunicació i en remarca alguns punts forts com ara el fet que el desplegament de plataformes de difusió pública de ràdio i televisió permetia pensar en possibilitats de producció, d'influència i d'intercanvi entre els territoris, o que algunes iniciatives empresarials en el camp de la comunicació hagen assolit un cert èxit, com ara el setmanari *El Temps*, o el diari electrònic *Vilaweb*. Tot i això, també en remarca alguns punts febles, com ara el fet que manque un mercat protegit de la comunicació i de les indústries culturals en llengua catalana, que els continguts i els referents dels grans mitjans de comunicació distribuïts i consumits als territoris del català s'estiguen espanyolitzant progressivament, o que d'entre els grups poderosos de cultura catalans cap no haja fet una aposta decidida per aquest espai cultural i que, en canvi, hagen orientat les seues aspiracions cap al mercat del castellà.

En aquesta anàlisi, Gifreu (2007) també remarca alguns punts negres, d'especial interès per a nosaltres, com el fet que no hi haja cap canal de ràdio i de televisió que cobrisca, ni tècnicament, ni informativament, ni culturalment les necessitats dels habitants dels territoris històrics de la llengua catalana o que manquen grups privats de comunicació i de cultura consolidats a tot el territori de l'espai català amb capacitat i voluntat de competir en el mercat intern i en el mercat extern. Això ens ajuda a entendre en gran part per què existeix el fenomen de la multitraduïció en l'àmbit editorial i en l'àmbit audiovisual.

4. El cas de *Harry Potter i la pedra filosofal*

Al mes de juny de 1997, l'editorial britànica Bloomsbury va publicar la novel·la juvenil *Harry Potter and the Philosopher's Stone*, de l'escriptora escocesa Joanne Kathleen Rowling. Les vendes inicials van superar totes les expectatives i l'obra va ser guardonada amb els premis literaris britànics més importants. Tot un fenomen de masses que prompte va travessar les fronteres del Regne Unit. Ràpidament el fenomen Harry Potter es va escampar per la resta de països de parla anglesa i catorze mesos després de la publicació a Anglaterra eixia al mercat una adaptació en anglès americà amb el títol *Harry Potter and the Sorcerer's Stone*, sens dubte en un intent d'aconseguir una major identificació amb el personatge per part del lector nord-americà. Les primeres traduccions

a llengües romàniques tampoc no s'havien de fer esperar i l'editorial Salani (Itàlia) treia al mercat la versió italiana al maig de 1998, tan sols onze mesos després de la publicar-se l'original. La seguirien la versió francesa feta per l'editorial Gallimard-Jeunesse (octubre de 1998), la castellana feta per Salamandra (gener de 1999), la portuguesa feta per Presença, la romanesa feta per Egmont i la catalana feta per Empúries, que van eixir al mercat a finals de 1999. La publicació catalana, doncs, apareix més o menys alhora que ho fan les de les dues llengües romàniques amb menys parlants i menys fortes econòmicament, el portuguès i el romanès, tot i que la situació pel que fa a la normalització de la llengua entre aquestes dues llengües i la catalana dista molt.

Així comença l'aventura catalana de Harry Potter; Empúries, que havia comprat els drets per a l'edició de la novel·la, encarrega la traducció a Laura Escorihuela i, una vegada enllestida, fa la distribució del primer llibre de la saga potteriana per tot el domini lingüístic. La sorpresa ve quan al Principat se'n venen 73.000 exemplars i a les terres valencianes només se'n venen 1.200 (cf. Pinter: 2001). El resultat comercial valencià no és l'esperat i per això la mateixa editorial Empúries decideix encarregar a Salvador Company, escriptor valencià que ja havia treballat amb ells, una adaptació a l'estàndard valencià (cf. Cabeza 2004: 52). Quan l'adaptació està enllestida, Empúries també va decidir que l'edició i la posterior difusió i promoció de l'obra al País Valencià la fera una editorial valenciana, que finalment va ser Tàndem Edicions, ja que era a la mateixa distribuïdora que Empúries. El Harry Potter valencià ix al carrer coincidint amb la primera pel·lícula, al novembre de 2001. Abans d'entrar en més detalls, però, vegem quins vans ser els canvis en l'adaptació valenciana publicada per Tàndem.

4.1. Anàlisi comparativa de les versions catalana i valenciana

El procés que hem seguit ha sigut llegir i comparar alhora el primer capítol, que té vint pàgines. Per veure millor quines diferències hi ha entre la traducció i l'adaptació hem dividit aquesta anàlisi en sis blocs: canvis lèxics, canvis morfosintàctics, canvis morfològics, canvis de millora, possibles canvis que no s'han realitzat i altres aspectes. Per cada bloc donem uns quants exemples contextualitzats i, tot seguit, en donem d'altres sense el context. Al costat de cada exemple hi ha la pàgina en què es pot trobar en cadascuna de les versions. També, al final de cada bloc, hem fet unes consideracions sobre les opcions preses en l'adaptació, tot tenint en compte el que va expressar Salvador Company en una entrevista que li vam fer al juliol de 2004 (cf. Cabeza 2004: 50-61).

4.1.1. Canvis lèxics

Els hem dividits en dos tipus: el primer, quan s'ha fet un canvi per una paraula més coneguda en valencià; i el segon, quan es tracta d'un canvi optatiu.

4.1.1.1. Canvi a una forma més coneguda en valencià

CAT	“...perquè simplement no suportaven les ximpleries.” (7)
VAL	“...simplement perquè no suportaven aquells <u>disbarats</u> .” (9)
CAT	“Era un home gros i fort que gairebé no tenia coll, però que lluia un bigoti enorme.” (7)
VAL	“Era un home gros i fort que <u>quasi</u> no tenia coll, però que lluia un <u>bigot</u> enorme.” (9)
CAT	“...espiant els veïns per sobre de les tanques.” (7)
VAL	“...espiant els veïns per <u>damunt</u> de les tanques.” (9)

CAT	ximple	nen petit	aixecar	aviat	dos quarts de nou	petó
VAL	babau	xiquet menut	alçar	prompte	huit i mitja	bes
CAT	en ple atac de rebequeria	sortia	copet	se li va acudir	trucades	una mica
VAL	en plena rabiola	eixia	colpet	se li ocorregué	telefonades	un poc
CAT	amoïnar	tarda	ensopegar	avui	casa seva	aquí
VAL	inquieta	vesprada	entropessar	hui	sa casa	ací
CAT	Han estat	teva	..., ¿oi?	... ¿oi?	venir de gust	empassar
VAL	Han sigut	teua	..., veritat?	..., no?	abellir	engolir
CAT	a tot plegat	sota	maó	Neguitosa	gaire	cua d'ull
VAL	a tot allò	davall	rajola	Desficiosa	molt	reüll
CAT	de debò	llimona	llaminadura	Força	vermell	busca
VAL	de veres	llima	llepolia	Molt	roig	agulla
CAT	espatlles	cinc cops	cupell d'escombreries	s'hagués tret	anem per feina	enxampan
VAL	muscles	cinc voltes	poal del fem	s'haguera llevat	ens afanyem	agafaran
CAT	marxem	màniga	ampolles			
VAL	Ens n'anem	mànega	botelles			

Cal notar que alguns d'aquests canvis no es van fer en la multitraduïció de manera sistemàtica. Per exemple, si bé a vegades es canviava *sobre* per *damunt* i *ensopegar* per *entropessar*, d'altres no. En aquest sentit, Salvador Company,

afirmava en l'entrevista que li vam fer (cf. Cabeza 2001: 55) que ell va mantindre sempre les mateixes formes, però que “tant la correctora com Rosa Serrano [l'editora] digueren que no, que s'havien de posar sinònims, per demostrar no sé què. [...] A mi em sembla un criteri docent, pedagògic, però no literari.”. Aquest és un cas de les normes lingüísticotextuals de què parlàvem en l'apartat 2.2.3.

4.1.1.2. Canvis lèxics optatius

Considerem que aquests canvis lèxics no són forçats, ja que les paraules de la traducció original també són pròpies del valencià general.

CAT	“...no volien que el Dudley es fes amb un nen com aquell.” (7)
VAL	“...no volien que el Dudley es <u>relacionara</u> amb un xiquet com aquell.” (10)
CAT	“...i llançava els cereals a la paret.” (8)
VAL	“...i <u>tirava</u> els cereals a la paret.” (10)
CAT	“He vist com li clavava puntades de peu...” (18)
VAL	“He vist com li clavava <u>puntellades</u> ...” (22)

CAL	picar amb els dits	xàfec	Oh, i tant.	Són morts!	afer	a desgrat
VAT	tamborinar amb els dits	ruixats	Oh, ja ho crec.	Estan morts!	assumpte	de mala gana

4.1.2. Canvis morfosintàctics

En la versió valenciana es fa sistemàticament un canvi d'orde de *tampoc no i mai no*:

CAT	“Potter tampoc no era un cognom tan estrany...” (10)
VAL	“Potter <u>no</u> era <u>tampoc</u> un cognom tan estrany...” (12)
CAT	“Mai no l'havia vist” (10)
VAL	“ <u>No</u> l'havia vist <u>mai</u> ” (12)

També es fan els canvis corresponents a l'ús en valencià dels pronoms febles.

CAT	“Posats a pensar-hi, ni tan sols estava segur que...” (10)
VAL	“Posats a pensar- <u>ho</u> , ni tan sols estava segur que...” (12)
CAT	“No l'hi retreia...” (10)
VAL	“No li <u>ho</u> retreia...” (13)
CAT	“...com si l'hi haguessin trencat almenys dues vegades.” (14)
VAL	“...com si <u>li</u> l'hagueren trencat almenys dues vegades.” (17)

4.1.3. Canvis morfològics

Els canvis que trobem en aquest bloc es corresponen amb els citats a l'apartat 3.1.4. i se centren en la conjugació verbal i les formes dels possessius. Aquests canvis es fan de manera sistemàtica, per això només en citarem uns quants a tall d'exemple.

CAT	"...era que algú el descobrís." (7)
VAL	"...era que algú el <u>descobriria</u> ." (9)
CAT	"...perquè la seva germana i l'inútil del seu marit..." (7)
VAL	"...perquè la <u>seua</u> germana i l'inútil del seu marit..." (9)
CAT	"...els gats no llegeixen ni mapes ni cartells." (8)
VAL	"...els gats no <u>lligen</u> ni mapes ni cartells." (11)

4.1.4. Canvis de millora

Els canvis que podem considerar que milloren la traducció corregeixen normalment expressions poc genuïnes o errors comesos per influència del castellà i de l'anglès.

CAT	"Ningú d'ells no es va fixar en el gran mussol..." (8)
VAL	" <u>Cap</u> d'ells no es va fixar en el gran mussol..." (10)
CAT	"[a les aus] se les ha vist volar pertot arreu." (11)
VAL	"[a les aus] se les ha <u>vistes</u> volar per totes bandes." (14)
CAT	"Estava clar que, fos el que fos,..." (17)
VAL	" <u>Era evident</u> que, fóra el que fóra,..." (20)
CAT	"Però el Dumbledor estava buscant un altre pica-pica..." (17)
VAL	"Però Dumbledor <u>buscava</u> un altre pica-pica..." (20)
CAT	"...i planetes minúsculs que donaven voltes a l'esfera." (19)
VAL	"...i planetes minúsculs que <u>feien</u> voltes a l'esfera." (21)
CAT	"...per la cantonada de l'altre final del carrer." (21)
VAL	"...per la cantonada de l'altre <u>cap</u> del carrer." (25)

Pel que fa al paper de Salvador Company en aquest cas, cal dir que en l'entrevista que li vam fer (cf. Cabeza 2001: 54) va afirmar que quan tenia dubtes o veia que hi havia alguna cosa que no quadrava consultava l'original en anglès. Per tant, la multitraduïció també va ser una revisió que va servir per esmenar i millorar la primera traducció.

4.1.5. Possibles canvis que no es van fer

Ací recollim tot allò que teòricament es podria haver adaptat més encara a una forma valenciana normativa –que incloem entre parèntesis–, però que es va decidir de no fer-ho.

“...per anar a la feina” (faena) (11)
“...i va fer marxa enrere...” (arrere) (11)
“El senyor Dursley es va quedar glaçat.” (gelat) (10)
“...gairebé mai se les veu de dia...” (quasi) (14)
“Però, d'on has tret aquesta moto?” (esta) (23)

Cal remarcar que l'ús i la forma dels demostratius no s'han canviat; és a dir, s'ha mantingut la divisió en dos de l'espai (aquest, aquell) en comptes de canviar a la divisió valenciana, que en fa tres (aquest, aqueix, aquell), i s'han utilitzat les formes reforçades en comptes de les no reforçades, les vives en valencià oral (este, eixe). En aquest cas, Salvador Company afirmava (cf. Cabeza 2004: 51) que això també va ser decisió de Tàndem. Pel que fa a paraules que es podien haver valencianitzat més, Company diu que “o bé que jo vaig badar i ells [Tàndem] també, o bé que arribàrem a l'acord de deixar algunes paraules perquè ells volien imposar paraules del català oriental i fer una barreja”.

4.1.6. Altres aspectes

Hi ha una sèrie de qüestions que cal comentar a part, com per exemple el fet que la versió d'Editorial Empúries utilitza el signe d'interrogació per obrir i tancar les preguntes, mentre que Tàndem només l'utilitza per a tancar-les.

També és interessant observar com s'ha optat per mantindre els accents a la catalana (conèixer, serè, vostè...) en comptes de fer-los a la valenciana, com és habitual en les editorials valencianes (conéixer, seré, vosté...)

Un altre punt és el tractament que utilitzen els professors entre ells: mentre que en la versió catalana es tracten de vós, en la valenciana es tracten de vostè:

(1) “Quina sorpresa, veure-us aquí, professora McGonagall!” (14)

(2) “Quina sorpresa, veure-la ací, professora McGonagall!” (18)

També a l'hora d'afrontar el registre informal de la llengua veiem que hi ha diferències:

(1) “¿D'on has tret aquesta moto? -Me l'han deixat, professor...” (19)

(2) “D'on has tret aquesta moto? -Me l'han deixà, professor...” (23)

En aquest exemple trobem un canvi en la manera de tractar l'oralitat a l'hora de transmetre el caràcter inculte d'aquest personatge, que en la multitraduïció

al valencià s'ha optat per identificar-lo amb el llenguatge parlat (deixada, cau el sufix *-ada* i queda en deixà). D'altra banda, del que extraiem de l'entrevista que li vam fer a Company (cf. Cabeza 2004: 51:-61), la majoria de les opcions que recollim en aquest apartat també tenen a veure amb les normes lingüísticocotextuals que li va donar l'editorial Tàndem.

4.2. *Recepció de les versions catalana i valenciana*

Quan el novembre de 2001 es va presentar l'edició valenciana del Harry Potter coincidint amb el I Saló Valencià del Llibre i amb l'estrena de la pel·lícula, es va alçar una polseguera al seu voltant que va tindre una repercussió mediàtica relativament important. El primer efecte que va tindre aquesta multitraduïció va ser una major difusió de l'obra en llengua pròpia entre la joventut valenciana, ja que al desembre es publicava una segona edició, amb la qual cosa, segons informació facilitada per Tàndem, va suposar uns 6.000 exemplars al carrer. Tot i això, el món literari i editorial tenia molt a dir i les reaccions no van tardar a aparèixer.

El fet d'haver-hi una adaptació valenciana no seria gens estrany si es tractara d'un llibre destinat a xiquets menors de deu anys, ja que és una pràctica habitual dins el món editorial. Ara bé, el Harry Potter està destinat a un públic dels onze als quinze anys, i en aqueixes circumstàncies era la primera vegada que es feia una adaptació a l'estàndard valencià. Dins l'àmbit editorial i literari valencià hi va haver veus que van criticar molt durament aquesta acció. Josep Gregori, responsable de l'editorial Bromera, va afirmar que aquesta pràctica suposava "un cert perill de fragmentació lingüística" i l'escriptor Toni Cuarella va afirmar que l'edició de Tàndem suposava "el primer pas per a la gallejització del català al País Valencià" (cf. Pinter: 2001). És clar que també hi va haver gent que va veure amb bons ulls l'edició de Tàndem. En aqueix sentit, Rosa Serrano, responsable de l'editorial, afirmava que "si els lectors se senten còmodes llegint llibres com Harry Potter, després transitaran sense problemes cap a les obres catalanes siga en la variant que siga" (Serrano: 2001), tot i que ella mateixa va admetre la incertesa en el món editorial que creava la multitraduïció: "moltes vegades es prenen decisions com a empresa que potser siguen equivocades a llarg termini" (Pinter: 2001).

També es van fer al·lusions a aspectes lingüístics de la traducció original. L'editor d'Empúries, Bernat Puigtobella (2001), ens diu:

Pot ser que la versió catalana de Laura Escorihuela, que ha captat amb molta simpatia la parla dels nanos, sigui molt barcelonina; o que l'oralitat d'aquesta novel·la, plena de modismes, de jocs (i trampes) de paraules [i ens atrevim a afegir també els terminis de lliurament de la traducció], hagi reforçat la

variant dialectal que, per pura densitat demogràfica, és més propera a la nostra editorial.

Joan Solà (2001) critica el llenguatge que s'utilitza en la traducció catalana i el qualifica d'"encarcarat i que no acaba de ser ben nostre". En el mateix sentit es pronuncia Pere Martí i Bertran (2002), qui no dubta de qualificar el llenguatge utilitzat com a "catalanyol" i de manifestar la seua preocupació perquè aquestes traduccions esdevinguin "clàssics nostrats". Joan Francesc Mira (2002) expressa, d'una banda, el seu desgrat pel model lingüístic de la versió catalana i el desig, de l'altra, que el model educatiu propiciara que tots els adolescents catalanoparlants pogueren sentir com a pròpies les diferències en vocabulari i morfologia que hi puga haver entre els dialectes catalans, per acabar donant el vistiplau al model lingüístic utilitzat en la versió valenciana adduint la poca voluntat secessionista o dialectal de l'adaptador, Salvador Company.

Pel que fa als aspectes més sociolingüístics, també se'n fan referències. Per exemple Puigtobella (2001) ens diu que "no ens enganyem: tots coneixem la reticència explícita de molts pares i mestres valencians –i no diguem de les autoritats– davant d'un llibre català publicat a Barcelona". Francesc Esteve, Josep Ferrer, Lluís Marquet i Juli Moll (2001) també plantegen preguntes més generals com si "els Països Catalans funcionen com una comunitat cultural i lingüística normal i completa". En segon terme, es qüestionen si realment aquesta adaptació s'ha fet per motius lingüístics, i posen com a exemple les Terres de l'Ebre o les Illes Balears, on la distància lingüística objectiva és més o menys la mateixa que al País Valencià i no hi va haver cap adaptació. És interessant també la crítica que fan a la Generalitat de Catalunya per haver traduït lleis al català que ja havien sigut traduïdes per la Generalitat Valenciana, o a la Universitat Pompeu Fabra, que va tornar a traduir el Codi Penal, quan ja l'havia traduït l'editorial valenciana Tirant lo Blanch amb la col·laboració de l'Institut Joan Lluís Vives. Aquests autors, al nostre parer, posen el punt sobre la i en afirmar que aquest problema afecta tota la comunitat lingüística i no només una part. També ens resulta reveladora, de cara a les conclusions de l'article, l'afirmació de l'editor de Bromera, Josep Gregori (cf. Pinter: 2001) quan diu que "calia una actuació més comercial que no lingüística per arribar al públic valencià".

5. Conclusions

Al llarg de l'article hem comprovat com la multitraduïció és un fenomen que s'emmarca dins el polisistema de la traducció i dels cosistemes que hi subjauen, i que està determinat per la política de traducció, per les normes

lingüísticotextuals i per la ideologia de la figura del mecenatge. En el cas de la llengua catalana, hem determinat una sèrie de sistemes que estan entrellaçats i que influeixen de manera diferent però simultàniament el fenomen de la multitraduïció. El sistema lingüístic, és a dir, el fet que tinguem una llengua amb diversos estàndards normatius, ja possibilita en si que es produïska aquest fenomen. Per la seua banda, podem afirmar que el sistema politicoeconòmic és el que més influeix la multitraduïció en l'àmbit administratiu, ja que hi ha una entitat normativa per a cada estàndard (AVL i IEC) i perquè política i legalment la llengua té dos noms: català i valencià. Això se suma al guany econòmic que les entitats privades preveuen obtenir quan fan multitraduïcions. Pel que fa a les multitraduïcions en els àmbits audiovisual i editorial, trobem que el sistema comunicativocultural és el que més pes té, ja que el fet que els relatius mercats estiguen dividits per fronteres administratives augmenta la dificultat de distribuir-hi les traduïcions en llengua pròpia, estiguen en l'estàndard que estiguen.

En el cas específic de la multitraduïció de *Harry Potter i la pedra filosofal*, podem afirmar que la decisió d'adaptar l'obra a l'estàndard valencià naix a Catalunya per causes principalment econòmiques i de distribució. Econòmiques, perquè l'editorial Empúries pensa que adaptant el text podrà traure un profit econòmic major dels drets d'autor que ha pagat. De distribució, perquè, efectivament, Empúries no tenia infraestructura per distribuir un llibre a tan gran escala en terres valencianes; per això encomana aqueixa tasca a Tàndem. Queda evidenciat per què es va triar i decidir multitraduïre aquest text, és a dir, quina va ser la política de multitraduïció d'Empúries. Pel que fa a la ideologia i a les normes lingüísticotextuals de la figura del mecenatge, en aquest cas Tàndem, que era qui s'ocupava de l'edició, queden també paleses a l'anàlisi dels textos i a l'entrevista a Salvador Company: adaptar a l'estàndard valencià, però no amb el model de llengua de l'AVL, sinó mantenint també paraules pròpies de l'estàndard català.

Bibliografia

- (2007) *Constitució espanyola*. Barcelona: Parlament de Catalunya. Versió electrònica: <http://www.parlament.cat/activitat/constitucio.pdf> [Darrera consulta: 30 de juny 2009]
- (2006) *Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana*. València: Corts Valencianes. Versió electrònica: http://www.cortsvalencianes.es/descarga/archivo/Estatut_dAutonomia.pdf [Darrera consulta: 30 de juny 2009]
- (1996) *Biblia Valenciana. Traducció interconfessional*. Castelló de la Plana: Saó.

- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA. (2006) *Gramàtica Normativa Valenciana*. (Textos Normatius, 2) València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Versió electrònica: <http://www.avl.gva.es/PDF/GNV.pdf> [Darrera consulta: 30 de juny 2009]
- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA. (2002) *Acord normatiu de 20 de maig de 2002*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Versió electrònica: <http://www.avl.gva.es/img/EdicionsPublicacions/AcordsGenerals/RESOLUCIO12.pdf> [Darrera consulta: 30 de juny 2009]
- BELTRAN, Joan. (1986) *L'estàndard occidental: una proposta sobre l'estàndard català a les terres del darrer tram de l'Ebre*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Presidència.
- BIBILONI, Gabriel. (1997) *Llengua estàndard i variació lingüística*. València: Eliseu Climent.
- BIERBACH, Christine. (2000) "Cuatro idiomas para un Estado ¿cuántos para una Región Autónoma?". A: Bossong, Georg. *Identidades lingüísticas en la España autonómica*. Frankfurt am Main: Iberoamericana. pp. 12-32.
- BRANCHADELL, Albert. (2007) "La interpretació al Senat espanyol". *Quaderns. Revista de traducció*. Núm. 14. pp. 197-205.
- CABEZA I CÁCERES, Cristóbal. (2004) *Les dobles traduccions: el català i el valencià. El cas de Harry Potter i la pedra filosofal*. [Tesina] Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Traducció i d'Interpretació.
- COLOMINA, Jordi. (2003) "Als germans de Catalunya". *Oc València: Paraula d'Oc*. Núm. 6. Versió electrònica: http://www.oc-valencia.org/files/1_26.pdf. [Darrera consulta: 30 de juny 2009]
- COLOMINA, Jordi. (1995) *Els valencians i la llengua normativa*. València: Generalitat Valenciana. Conselleria d'Educació i Ciència: Institut de Cultura Juan Gil-Albert, Diputació d'Alacant.
- ESTEVE, Francesc; Josep Ferrer; Lluís Marquet & Juli Moll. (2001) "Harry Potter i la llengua migpartida". *El Temps*. Núm. 915. (València) (24-30 de desembre)
- GARCÍA GONZÁLEZ, Marta. (2006) *Aproximación ao estudo dos aspectos que regulan as actividades de mediación lingüística nas comunidades subordinadas*. [Tesi doctoral] Universidade de Vigo, Facultade de Filoloxía e Traducción, Departamento de Lingüística e Traducción.
- GIFREU I PINSACH, Josep. (2007) *20 anys de l'espai català de comunicació: un objectiu encara possible?* [en línia] Conferència pronunciada el 21 de juny a la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna, Barcelona. Versió electrònica: <http://www.vilaweb.tv/?video=4912&canal=33> [Darrera consulta: 30 de juny 2009]
- HERMANS, Theo (ed.) (1985) *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. Londres, Sydney: Croom Helm.

- HOLMES, James. (1977) "Translation Theory, Translation Theories, Translation Studies and the Translator". A: Holmes, James. 1994. *Translated: Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi B.V. pp. 93-98.
- HURTADO ALBIR, Amparo. (2004) *Traducción y Traductología. Introducción a la Traductología*. 2ª ed. Madrid: Cátedra.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. (2002) *Gramàtica de la llengua catalana*. [en línia] Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Versió electrònica: <http://www.iecat.net/institucio/seccions/Filologica/gramatica/default.asp> [Darrera consulta: 30 de juny de 2009]
- LEFEVERE, André. (1992) *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Frame*. Londres, Nova York: Routledge.
- LLEI 7/1998, de 16 de setembre, de la Generalitat Valenciana, de Creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. [1998/7973] Versió electrònica: <http://www.avl.gva.es/pdf/lleicreacio.pdf> [Darrera consulta: 30 de juny de 2009]
- MARTÍ I BERTRAN, Pere. (2002) "La traducció de Harry Potter". *Llengua Nacional* Núm. 38. pp. 26.
- MARZÀ I IBÀÑEZ, Anna. (2007) *Estudi descriptiu del model de llengua de la traducció per al doblatge en català. El cas de les sèries de televisió en el sistema valencià*. [Tesina] Universitat Jaume I, Departament de Traducció i Comunicació.
- MIRA, Joan Francesc. (2002) "Sobre el no re, de res". *El Temps*. Núm. 922. (València) (12-18 de febrer).
- PINTER, Ester. (2001) "Harry Potter aixeca un debat sobre la versió dialectal dels llibres". *Diari Avui* (Barcelona) (20 de novembre).
- PERGNIER, Maurice. (1978) *Les fondements socio-linguistiques de la traduction*. Lille: Presses Universitaires de Lille.
- PRADILLA, Miquel Àngel (ed.) (2001) *Societat, llengua i norma. A l'entorn de la normativització de la llengua catalana*. (Biblioteca Llengua i País; 5) Benicarló: Alambor.
- PUIGTOBELLA, Bernat. (2001) "Harry Potter també parla valencià". *Diari Avui* (Barcelona) (26 de novembre).
- RABADÁN, Rosa. (1991) *Equivalencia y traducción: Problemática de la equivalencia transléctica inglés-español*. León: Universidad de León.
- RAUSELL KÖSTER, Pau. (2002) "Economia de la llengua". A: Mollà, Toni. *Llengües globals, llegües locals*. Alzira: Bromera.
- SANCHIS GUARNER, Manuel. (1985) *La llengua dels valencians*. 10a edició. València: Eliseu Climent.
- SERRANO, Rosa. (2001) "Harry Potter, ara en valencià". *Levante, El Mercantil Valenciano*. (València) (25 de novembre).
- SOLÀ, Joan; Ramon Lapiedra; Artur Quintana; Brauli Montoya & Abelard Saragossà. (2004) "El nom del valencià en les lleis valencianes". *Presència*. Núm. 1676-1690 (9 abril-16 juliol).

-
- SOLÀ, Joan (2001). "Harry Potter". *Diari Avui* (Barcelona) (29 de novembre).
- TOURY, Gideon. (1995) *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. (2004) *Los estudios descriptivos de la traducción y más allá: metodología de la investigación en estudios de traducción*. Madrid: Cátedra.
- VAN DIJK, Teun Adrianus. (2003) *Ideología y discurso: un enfoque multidisciplinar*. Barcelona: Ariel.